

ПРОБЛЕМИ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРИРОДНИХ ЛАНДШАФТІВ

Охарактеризовано основні види природокористування, які полягають в забезпеченні всебічного й ефективного використання, відновлення та збереження природних рекреаційних ресурсів. Розкрито вплив соціальних та економічних умов на природні ландшафти. Розглянуто проблеми використання природних рекреаційних ресурсів. Виявлено, що особливої уваги потребує питання розвитку і стану використання природних рекреаційних ресурсів, тому що рекреаційно-туристське природокористування є досить ресурсовитратним.

Ключові слова: рекреаційно-туристське природокористування, природні ландшафти, рекреаційні природні ресурси, заповідні території, геосистеми, оздоровлення, відпочинок, туризм, природно-ресурсний потенціал.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Рекреаційно-туристська діяльність є багатогранною інтегрованою сферою людської діяльності. Рекреаційно-туристська діяльність, як фактор впливу на природне середовище, об'єктом уваги стала порівняно недавно – 70-80 рр. ХХ ст. Рекреаційно-туристське природокористування (використання природних ресурсів для лікувальних, оздоровчих цілей, відпочинку) спричиняє навантаження на геосистеми, тобто навантаження залежить від виду рекреації, її інтенсивності і рівня стійкості природних комплексів.

Сучасне уявлення про рекреаційно-туристське природокористування як про одну з систем життєзабезпечення суспільства, відповідальну за відтворення психічного і фізичного здоров'я людини. Потрібно ефективно співставляти два типи використання території природоохоронне та рекреаційне.

Наразі особливої ваги набуває питання розвитку і стану використання природних рекреаційних ресурсів. На сучасному етапі розвитку людства відбуваються принципові зміни в уявленнях про роль та місце рекреаційно-туристської діяльності в системі господарства.

Рекреаційно-туристське природокористування є досить ресурсовитратним, тому забезпечення рекреаційних потреб досить давно розглядається як процес освоєння та раціонального використання природних рекреаційних ресурсів (ПРР).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичними розробками даної проблеми свого часу активно займалися видатні вчені: Д.Л.Арманд, О.О.Бейдик, Ю.А.Веденін, В.І.Вернадський, В.В.Докучаєв, В.С.Преображенський, В.М.Розумовський, М.Ф.Реймерс Проте, на сьогоднішній день, немає загально визнаного поняття "рекреаційно-туристське природокористування". Як правило, під цим видом природокористування розуміють адміністративно-економічний спосіб організації території, при якому тісно взаємодіють два види природокористування: охорона природи і рекреаційна діяльність.

Виклад основного матеріалу. Розрізняють чотири основні напрями (форми) природокористування: екологічний, ресурсний, заповідний, соціально-економічний та міжнародно-правовий.

Екологічний напрям спрямований на поліпшення природного середовища. Головним завданням цього напрямку є збереження оптимальних екологічних умов великих міст, населених пунктів, рекреаційних зон.

Ресурсний напрям опрацьовує основи раціонального природокористування, яке базується на принципах збереження й підвищення ресурсного потенціалу та раціонального використання природних багатств, в тому числі й в рекреаційній діяльності.

Заповідний напрям охорони природи має на меті виявлення заповідних територій і створення заповідників, заказників, пам'яток природи, природних і національних парків, інших природних комплексів рекреаційного характеру та захисних екосистем.

Соціально-економічний і міжнародно-правовий напрями охорони природи полягають у розробці соціально-економічних форм регулювання взаємодії суспільства і природи та забезпечення розширеного відтворення природних екосистем в умовах науково-технічної та інформаційної революцій незалежно від типу рекреаційного природокористування та в інтересах сучасного і майбутніх поколінь [3].

Методично рекреаційне природокористування необхідно розглядати як єдність таких процесів, як організація лікування і оздоровлення населення з використанням природних лікувальних ресурсів, попередження змін стану доквілля під впливом рекреаційної діяльності, охорона курортно-рекреаційних територій.

Основними складовими сфери рекреаційного природокористування є природоохоронна та природовідновлювальна діяльність. Саме розвиток сфери рекреаційного природокористування поставив перед наукою питання про необхідність розгляду проблеми, пов'язаної з використанням природних рекреаційних ресурсів та їх охорону.

Природа для суспільства має величезне оздоровче, естетичне і виховне значення. Врахування цих багатогранних функцій природного середовища і розробка наукових основ природокористування особливо актуальні в сучасну епоху науково-технічної та інформаційної революцій

Дослідженнями встановлено, що оптимальні норми природокористування не призводять до порушення екологічної рівноваги, тоді як надмірне, виснажуюче користування природними ресурсами неминуче призводить до руйнування продуктивних сил.

Зміна економічних і соціальних умов, впливаючи на характер трудових відносин і процесів, неминуче обумовлює і характер дії людини на природне середовище. Одним з великих недоліків господарської діяльності є невміння і небажання людей, зайнятих виробництвом, передбачити віддалені наслідки їх впливу на природу.

Відносини у сфері природокористування повинні розвиватись з позицій збереження та відновлення природних систем, підтримки їх життєздатності та функціональності, раціонального рекреаційно-туристського природокористування і доступності цінних рекреаційних ресурсів. Щоб забезпечити умови поліпшення якості життя та здоров'я населення, зростання благополуччя, екологічної та економічної безпеки.

Рекреаційно-туристське природокористування розглядається як цілісний процес, що поєднує

організацію рекреаційно-туристичної діяльності на основі використання природних ресурсів, задоволення відповідних потреб населення та попередження негативних змін у довкіллі, зумовлених такою діяльністю. Варто відзначити, що всі ці аспекти повною мірою відповідають концепції стійкого розвитку, що нині активно впроваджується у світі [4].

Особливо велику шкоду наносить природі неконтрольований, стихійний розвиток рекреаційно-туристської діяльності і непогодженість дій користувачів природними ресурсами. Власники підприємств рекреаційно-туристського сектору масово і стихійно використовують природні рекреаційні ресурси (ППР), при чому не враховують допустимі норми використання і навантаження на (ППР), їх вичерпність, ступінь відновлення.

Відносини у системі рекреаційно-туристського природокористування повинні розглядатись з позицій збереження та відновлення природних ресурсів, їх оптимального використання. Можна виокремити три типи рекреаційно-туристського природокористування. (табл.1)

Таблиця 1

Типи рекреаційно-туристського природокористування

Тип	Характеристика	Зона розповсюдження
I	Незмінені під антропогенним впливом природні ландшафти, які за своєю доступністю мало пристосовані для рекреаційної діяльності. Це території, на яких рекреаційне навантаження не шкодить природному середовищу.	Заповідні території, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки.
II	Природні ландшафти, які зазнали перетворень від людської діяльності. Їхня природна основа зберігається для більшості компонент, але режим функціонування процесів в заданому стані здійснюється під впливом та за участю людини. Основна увага приділяється розробці заходів для покращення стійкості та пристосованості природних ландшафтів для рекреаційної діяльності.	Позаміські рекреаційні території, природні акваторії, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення,
III	Синтетичні антрополандшафти, в яких відбувається остаточний перехід до природно-технічних геосистем. Без врахування технічної компоненти неможливе проведення природоохоронних заходів, незалежно від типу рекреаційного природокористування.	Ботанічні сади, зелені зони міста.

Більшість природних рекреаційних ресурсів мають певну форму використання в різних сферах господарювання. Тому часто виникають суперечності в характері використання природних рекреаційних ресурсів певної території, обмеженість яких ставить питання про раціональне їх використання в різних сферах господарювання.

Природна складова рекреаційних ресурсів нерозривно пов'язана із землею і значною мірою характеризується створеним людиною мікросередовищем, зокрема екстенсивною господарською діяльністю [1].

Рекреаційні ресурси необхідно розглядати як цілісні природні територіальні комплекси або ландшафтні територіальні системи, а їх споживну вартість – як сукупність лікувально-оздоровчих, рекреаційних та пізнавальних властивостей з зосередженням їх на певній території, що забезпечує полігамний її розвиток. Тому територія,

яка розвивається з пріоритетом рекреаційної сфери на базі наявних природних рекреаційних ресурсів, повинна розглядатись як цілісність, що забезпечує функціонування різних галузей рекреації. Саме комплексний характер рекреаційної діяльності та багатогранність її зв'язків з природними ресурсами та умовами обумовлюють доцільність розгляду територіальних поєднань природних елементів.

Отже, природні рекреаційні ресурси – це компоненти природного середовища та їх територіальні поєднання, які володіють сприятливими для рекреаційної діяльності властивостями і є чи можуть бути матеріальною основою для організації лікування, оздоровлення, відпочинку та туризму.

Саме комплексний характер рекреаційної діяльності та багатогранність її зв'язків з природними ресурсами та умовами обумовлюють доцільність розгляду територіальних поєднань

природних елементів. Отже, природні рекреаційні ресурси – це компоненти природного середовища та їх територіальні поєднання, які володіють сприятливими для рекреаційної діяльності властивостями і є чи можуть бути матеріальною основою для організації лікування, оздоровлення, відпочинку та туризму.

Зростання попиту на рекреаційні ресурси, стратегія стихійного і нерегульованого освоєння їх, використання та обмеженість курортно-рекреаційних територій зумовлює необхідність переходу до нових форм рекреаційного природокористування, побудованих на засадах раціонального використання природних рекреаційних ресурсів та цільового використання курортно-рекреаційних територій.

В умовах сучасності організація відпочинку населення в рекреаційних зонах природних парків поєднується зі збереженням цінних природних екосистем і пропагандою природоохоронних ідей. Провідні вчені-екологи світу (Ю. Одум, Б. Коммонер, М. Ф. Реймерс та ін.) вважають, що для оптимальних умов життя людини потрібно не менше третьої частини природного середовища зберегти у вигляді незайманих екосистем – заповідників, заказників, національних парків, зелених зон.

Враховуючи те, що природокористування виступає як важливий елемент відтворення природи, необхідно розробити і відповідний економічний механізм, який забезпечить його функціонування. Перш за все – це розробка соціально-економічних критеріїв (показників) якості навколишнього середовища.

Використання затрат праці на відновлення і поліпшення природного середовища є необхідною умовою прискорення господарського розвитку і поліпшення життєвих умов суспільства. Це дозволить дати об'єктивну оцінку природоохоронних заходів. Наприклад, можна використати такі показники, як ступінь чистоти прісних вод, чистоти світового океану і повітряного басейну, збереження лісових багатств, збереження різноманітних форм тваринного, рослинного світу.

Витрати на охорону природного середовища від забруднення за умов правильної оцінки їх ефективності сприяють не погіршенню, а покращенню таких показників економічного розвитку, як національний прибуток і темпи економічного росту. Відтворення і раціональне використання природних ресурсів не може бути збитковим. Воно завжди прибуткове, якщо брати до уваги не сьогоднішні вигоди, а перенести погляд на віддалену перспективу.

Дуже важливо уловити переломний момент у формах використання як глобального, так і регіонального природно-ресурсного потенціалу. Рекреаційні ресурси в наші дні починають лімітувати суспільний розвиток, а тому стрімко дорожчають. Наприклад соціальне лісівництво часто має переваги перед промислом деревини і

подекуди економічно вигідніше[6].

З усього кола вже існуючих проблем, пов'язаних з організацією охорони природи і рекреації появляються нові, серед яких можна виділити найактуальніші:

- загострення загальної екологічної ситуації;
- поява нових видів землекористування і природокористування, з впровадженням ринкових форм господарювання;
- якісна зміна попиту на рекреаційні послуги з боку населення.

На основі вивчення вказаних проблем можна визначити необхідні та пріоритетні напрями вдосконалення структури природоохоронного комплексу території і сконцентрувати зусилля на розробці концепції природоохоронно-рекреаційного природокористування [2].

Основними принципами організації та оптимізації ПРС(природоохоронні рекреаційні системи) повинні стати:

- принцип типовості та унікальності природних систем;
- принцип цілісності природних (природоохоронних) систем;
- принцип цілісності соціальних (рекреаційних) систем;
- принцип цілісності природно-соціальних систем [5].

Слід підкреслити, що до рекреаційно-туристського природокористування входить не тільки охорона і відновлення природних ресурсів, а й природних умов, в яких проживають люди. Всі галузі, підгалузі, види виробництв, які є джерелами можливих забруднень і порушень рівноваги навколишнього середовища, несумісні з рекреаційною діяльністю, їх не можна розміщувати в районах з інтенсивною рекреацією. Чим повніше використовуються природні ресурси, тим ощадливіше і по-господарськи слід ставитися до їх експлуатації, особливо якщо йдеться про невідновлювані енергетичні ресурси. Незважаючи на те що кількість розвіданих копалин збільшується як загальною, так і в розрахунку на душу населення, існує загроза їх виснаження ще перед тим, як буде здійснений перехід на використання нових джерел енергії. Тим більше, що суспільство відчуває все більший дефіцит відновлюваних природних ресурсів.

В зв'язку з цим раціональне використання і відтворення природних ресурсів стає однією з найбільш актуальних проблем людства. Поряд з глобальним, проблема охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів має яскраво виражений регіональний характер і відіграє особливу роль в інтенсифікації виробництва на основі прискорення науково-технічного прогресу. Стосовно природокористування це означає послідовний розвиток наукових засад охорони навколишнього середовища і раціонального використання його ресурсів на

основі таких принципів, як планомірність, пропорційність, оптимальність. Принциповим є те, що відносини у сфері природокористування повинні розвиватись з позицій збереження та відтворення природних систем, підтримки їх життєздатності та функціональності, раціонального рекреаційного природокористування. Ціле-спрямована організація простору середовища з урахуванням різних видів і форм діяльності сприяє формуванню рекреаційних систем. Рекреаційна система – сукупність взаємодіючих структур, елементів і явищ, діяльність якої направлена на збереження відпочинкових потреб суспільства. Складовими рекреаційної системи є структури, що володіють властивостями: стійкістю, динамічністю, керованістю, самоорганізацією.

Зазначимо, що у зв'язку з необхідністю раціонального використання та охорони природи саме організація природних парків в районах масового відпочинку розглядається як одна з раціональних форм охорони довкілля. В їх межах створюються найсприятливіші умови для відпочинку і туризму серед природи, що охороняється.

Проблема раціонального рекреаційно-туристського природокористування полягає в забезпеченні всебічного й ефективного використання, відновлення та збереження природних умов і ресурсів рекреації з урахуванням об'єктивно існуючих потреб. Природні рекреаційні ресурси повинні використовуватись дбайливо та економно, тому особливо актуальним є створення кадастру природних рекреаційних ресурсів – виявлення шляхів найефективнішого використання всіх природних передумов розвитку рекреаційного господарства в різних регіонах за умови збереження та примноження природно-ресурсного

потенціалу рекреації. Для цього в кадастрі повинні міститися комплексна характеристика природних рекреаційних ресурсів, включаючи їх детальний облік і класифікацію, якісну і кількісну оцінку економічної ефективності освоєння, аналіз використання та його основні перспективи, а також найважливіші заходи з охорони рекреаційних ресурсів. Однак вирішення питання ускладнюється недостатньою вивченістю запасів природних рекреаційних ресурсів, відсутністю єдиної системи обліку їх використання і оцінки. Питання кількісної та якісної оцінки природних рекреаційних ресурсів недостатньо вивчені. Крім того, в залежності від рівня ієрархії досліджуваної сукупності рекреаційних ресурсів змінюються враховані фактори і цілі оцінки. Так, при оцінці окремого рекреаційного ресурсу (родовища мінеральних вод, кліматолікувальних місцевостей, поверхні водойми, морського пляжу тощо) треба враховувати не тільки кількісні характеристики (площа рекреаційної території), а й ступінь сприятливості для відповідного виду рекреаційно-туристської діяльності [3].

Висновки. Раціональне використання природних ресурсів, розумне поєднання організації відпочинку з охороною природи дозволить покращити забезпечення населення рекреаційно-туристськими заходами і досягнути певних успіхів в природоохоронній діяльності. Для збереження рекреаційних територій необхідно дотримуватись норм навантаження і визначати гранично допустимі (максимальні) рекреаційні навантаження (ГДРН) на територію. Природні рекреаційні ресурси – незамінні складові ресурсної бази рекреації. Тому їх раціональне використання, відновлення та охорона стають актуальними питаннями XXI ст.

Література:

1. Буркинський Б.В. Економічні проблеми природокористування / Б.В. Буркинський, Н.Г. Ковальова – Київ: Наук. дум., 1994. – 142 с.
2. Воронин І.Н. Природоохоронно-рекреационное природопользование: принципы организации и функционирования / И.Н. Воронин, В.В. Побирченко // Культура народов Причерноморья. – 2001. – №16. – С.79-83.
3. Гавриленко О.П. Геоекологічне обґрунтування проєктів природокористування [Текст]: підручник / О.П. Гавриленко – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. – 304 с.
4. Гдалин Д.А. Природоохоронно-рекреационные системы: принципы функционирования и оптимизации: автореф. дисс.канд.геогр.наук. / Д.А. Гдалин – С.-Петербург, 1995. –15 с.
5. Школа І.М. Економічний потенціал регіону: пріоритети використання / І.М. Школа – Чернівці, 2003. – 464 с.
6. Юрченко І.Ю. Екологія. [Текст]: навчальний посібник / І.Ю. Юрченко – К.: Видавничий дім «Професіонал», Центр учбової літератури, 2009. –304 с.

Резюме:

Павлюк С. ПРОБЛЕМИ РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТСКОГО ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ И УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРИРОДНЫХ ЛАНДШАФТОВ.

Охарактеризованы основные виды природопользования, которые заключаются в обеспечении всестороннего и эффективного использования, восстановления и сохранения природных рекреационных ресурсов. Раскрыто влияние социальных и экономических условий на природные ландшафты. Рассмотрены проблемы использования природных рекреационных ресурсов. Выявлено, что особого внимания требует вопрос развития и состояния использования природных рекреационных ресурсов, так как рекреационно-туристское природопользование есть достаточно ресурсозатратным.

Ключевые слова: рекреационно-туристское природопользование, природные ландшафты, рекреационные природные ресурсы, заповедные территории, геосистемы, оздоровление, отдых, туризм, природно-ресурсный потенциал.

Summary:

S.Pavlyuk. THE PROBLEMS OF RECREATIONAL-TOURISTIC NATURE MANAGEMENT AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF LANDSCAPES.

Characterized the basic types of recreational-touristic nature management, which is to provide comprehensive and effective use, restoration and preservation of natural recreational resources. Solved the influence of social and economic conditions in the landscapes. Is considered the problems of recreational use of natural resources. Discovered that special attention needs to the development and use of natural recreational resources, as recreational-touristic nature management is very resource-consuming.

Key words: recreational-touristic nature management, landscapes, recreational natural resources, protected areas, geosystem, recreation, leisure, tourism, natural resource potential.

Рецензент: проф. Кілінська К.Й.

Надійшла 13.02.2011р.

УДК 911.3

Катерина ДУДАРЧУК

ФЕСТИВАЛІ ЯК ВИД ПОДІЄВИХ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ

У статті подано опис найбільш популярного виду культурних подієвих ресурсів – фестивалів – фестивалів Тернопільської області. Наголошено на важливості проведення культурно-мистецьких заходів для піднесення економічного рівня депресивного регіону, а також окремих малорозвинутих населених пунктів. Виявлено найбільш перспективні види фестивалів та обліковано щорічні популярні фестивалі Тернопільської області. Висвітлено значення фестивалів для розвитку етнотуризму в депресивних регіонах.

Ключові слова: подієвий туризм, фестивалі, етнотуризм.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

На сучасному етапі туристична галузь набуває все більшого значення в господарстві нашої держави. Важливе значення для розвитку туристичної індустрії в умовах економічної кризи мають такі ресурси, які не вимагають великих фінансових затрат. На нашу думку, варто звернути увагу на фестивалі ресурси регіону. Це – найбільш привабливі ресурси для таких видів туризму, як пізнавальний, молодіжний, етнічний та пригодницький туризм. Крім того, проведення фестивалів – це важливий чинник підвищення культурно-освітнього рівня населення. Тому актуальним питанням сьогодні є ознайомлення із закордонним досвідом проведення фестивалів та запозичення продуктивних ідей з метою розвитку туристичної сфери діяльності, а, отже, і економіки регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Оскільки подієві ресурси не є достатньо вивченими, то на сучасному етапі постає питання про детальне дослідження та оцінку подієвих ресурсів. Саме тому на кафедрі географії України і туризму ми займаємося вивченням усіх подієвих ресурсів Тернопільської області, їх обліком та оцінкою поряд із іншими історико-культурними ресурсами регіону. В процесі дослідження нами виділено чотири види подієвих ресурсів: економічні, військові, культурні та політичні. Важливим чинником розвитку туризму на основі подієвих ресурсів є фестивальний рух, який за останні десятиріччя набуває все більших розмахів у регіоні. Це пояснюється тим, що в умовах безробіття та нестачі коштів попит на малобюджетні види відпочинку значно зростає.

Формулювання цілей статті. Фестивалі, а також ярмарки – це масові заходи, які

організуються з метою привернення уваги широкого кола людей до певного явища чи події. Такі заходи віднедавна набувають в області все більшої популярності, вони є перспективними для розвитку не лише подієвого туризму, а й для пригодницького туризму та етнотуризму. Основна мета етнічного туризму – ознайомлення із звичаями та побутом певного краю. Культурно-мистецькі заходи, присвячені певному явищу чи події, дають змогу відтворити історію регіону, його особливості. Варто зауважити, що із збільшенням кількості таких заходів у певному регіоні зростає його популярність серед туристів.

Виклад основного матеріалу. За останніми даними, на Тернопільщині проводиться понад 20 фестивалів щорічно. Сьогодні в області проводяться фестивалі різного статусу: районні, регіональні, всеукраїнські та міжнародні. Свій розвиток фестивальна справа у Тернопільській області почала із проведення Всеукраїнського фестивалю козацької пісні „Байда” у смт.Вишнівець Збарзького району в 2001 році. Великомасштабними заходами регіону є: Всеукраїнський фестиваль вишивки „В Борщівському краї цвітуть вишиванки”, Всеукраїнський фестиваль лемківської культури „Дзвони Лемківщини”. Перший фестиваль, присвячений лемківській культурі, був організований лемківською громадською організацією у 1999 році в селі Гутисько Бережанського району, що був центром лемківського різьбярства, під назвою „Лемківська Ватра”. Сьогодні фестиваль проводиться в урочищі «Бичова» неподалік від міста Монастириська. В ньому щорічно беруть участь представники лемківської етнічної групи, таким чином зберігаючи та відтворюючи своєрідну культуру та звичай українських горян (ця група до 1944 року